

Obrazi prekarne dela

O nujnosti organiziranega združevanja prekarne delavcev

Borut Brezar

Besedna zveza »prekarno delo« je med ljudmi še danes nepoznana. Značilna je izjava ene od moidočih, ko smo jo septembra 2014 na Prešernovem trgu v Ljubljani vprašali, kakšen je njen status zaposlitve, in nam je s kislim nasmehom odgovorila, da je sicer zaposlena, a da sploh ne ve, kaj je. Slovar slovenskega knjižnega jezika v izdaji iz leta 1991 (s ponatisom 2008) besedo »prekaren« razlaga še v pomenu »težaven, mučen«, torej še brez pomenske povezave z delom ali delavcem. Druga izdaja Slovarja iz oktobra 2014 pa pridevnik prekaren že razlaga z »nanašajoč se na negotovo, navadno slabo plačano začasno zaposlitev«. Ob osamosvojitvi Slovenije torej slovenski knjižni jezik še ni poznal izraza za negotovo zaposlitev, v letu 2014 pa se je ta izraz vsaj v knjižnem jeziku že ustalil.

Pričakujemo lahko, da se bo kmalu ustalil tudi med prekarne delavci. Nepoznavanje izraza lahko pripišemo tudi slabi organizaciji prekarne delavcev, saj so doslej obstajali samo obrobni poskusi povezovanja po posameznih področjih, na primer v novinarski stroki in med visokošolskimi delavci, nikakor pa ti poskusi še niso pomenili skupnega organiziranega boja za pravice prekarne delavcev, ki ga poznamo pri klasičnih zaposlitvah, kjer so sindikati združeni v zvezo.

Pravna opredelitev prekarne dela ni dovolj

Manko rabe besedne zveze »prekarno delo« v vsakdanji rabi jezika in še bolj pomanjkanje razreda za sebe, skupne identitete prekarne delavcev, je presenetljiva, saj prekarno delo po ocenah Statističnega urada Republike Slovenije predstavlja visokih 40 % vsega delovno aktivnega prebivalstva. Leta 2011 je bilo v t. i. atipičnih zaposlitvah (*Zakon o delovnih razmerjih* namreč prekarne oblike dela še vedno obravnava kot izjeme, čeprav so v resnici že čisto vsakdanje stanje) zaposlenih 15 % delavcev po pogodbi za določen čas, 13 % samozaposlenih, 7 % delavcev po pogodbi za krajši delovni čas, 4 % delavcev preko študentske

napotnice in 1 % delavcev, ki so se zaposlili preko agencij za posredovanje dela. Dr. Anton Kramberger v prispevku *Strukturni razlogi težje zaposljivosti mladih v Sloveniji* razdeli trg dela na centralnega, v katerem so relativno varne zaposlitve za nedoločen čas, in perifernega, v katerem so negotove (prekarne) zaposlitve. Težava mladih je pravzaprav dvojna. Gledano s stališča generacij na trgu dela za mlade preprosto ni dovolj delovnih mest: leta 2013 se je na Zavod za zaposlovanje prijavilo 19.071 iskalcev prve zaposlitve, zaposlilo pa se jih je le 7.688. Hkrati pa so službe, ki so na voljo za iskalce prve zaposlitve, povečini del perifernega trga dela, torej se lahko zaposlijo skorajda izključno le v prekarne oblikah zaposlitev.

Kaj imajo skupnega prevajalka, ki dela preko avtorske pogodbe, samozaposleni oblikovalec, ki dela pri velikem podjetju, in čistilka, ki dela preko agencije? To je težavno vprašanje in odgovor nanj ni preprost. Pravne definicije prekarne dela izhajajo iz zakonodaje in prekarno delo opredeljujejo v odnosu do zaposlitve za nedoločen čas, torej se v glavnem omejujejo na delovne pravice, ki po zakonodaji pripadajo zaposlenemu v vsakem posameznem tipu prekarne zaposlitve. Barbara Kresal prekarne oblike zaposlitve opredeljuje kot *»tiste oblike zaposlitve, ki v eni ali več značilnostih odstopajo od tako imenovane tipične pogodbe o zaposlitvi, ki je opredeljena kot pogodba o zaposlitvi za nedoločen čas, s polnim delovnim časom, po kateri se delo opravlja neposredno za delodajalca, po njegovih navodilih in pod njegovim vodstvom, ter v prostorih oziroma na deloviščih delodajalca«*. To je tudi tista plat, ki v praksi prekarne delavce najbolj zanima: katere prispevke morajo plačevati, ali se jim pri njihovem tipu zaposlitve sploh šteje delovna doba, v katerih primerih so upravičeni do pogodbe za nedoločen čas, kako prisiliti delodajalca, da bo upošteval zakonodajo itd. Pravna definicija prekarne dela in pravice, ki izhajajo iz zakonodaje, so dobro izhodišče, na katerem se prekarne delavci v Sloveniji lahko začnejo organizirati združevati in zahtevati boljše pogoje za delo.

Vendar pravna opredelitev prekarne dela ni dovolj, saj sprejema nekatere zgodovinsko-sociološke značilnosti prekarizacije trga dela v Sloveniji in po svetu. Neoliberalna paradigma je v 80. letih prejšnjega stoletja začela po svetu vpeljevati tr-

žno tekmovalnost na trg delovne sile s t. i. fleksibilizacijo. To je pomenilo lažje najemanje in odpuščanje delavcev (zunanja fleksibilnost), večjo prilagodljivost delavca s konceptom vseživljenjskega učenja in večnim pridobivanjem novih kompetenc (notranja fleksibilnost) ter prilagajanje plač delavcev glede na razmere na trgu (plačna fleksibilnost). V Sloveniji se je takšna ekonomska politika vpeljevala postopno v drugi polovici 90. let in predvsem po prelomu tisočletja. S fleksibilizacijo trga delovne sile in s posledičnim pojavom vse večjega števila prekarnih zaposlitev je kapital v Sloveniji in po svetu znižal stroške dela (manj prispevkov, najem delavca po potrebi, nižje plače itd.), si zvišal profite in prenesel tveganja poslovanja na delavca. Maja Breznik pa opozarja na še eno pomembno razsežnost pojava prekarnih oblik zaposlitev. Uporablja delitev ekonomskega razvoja na tri faze po francoskem zgodovinarju Fernandu Braudelu: v prvi fazi, v materialnem življenju, so člani skupnosti proizvajali in porabljali glede na potrebe vsakdanjega življenja; v drugi fazi, v ekonomskemu življenju, je že obstajala delitev dela s predvidljivo in transparentno menjavo in tekma med agenti (tipičen primer je srednjeveški trg, kjer so bile uteži in cene pod strogim nadzorom mestnih cehov, saj so s tem onemogočali monopole posameznih obrtnikov ali trgovcev);

v tretji fazi, v kapitalizmu, pa so se pojavili monopolisti, ki so obvladovali trg, kovali gromozanske dobičke in pletli močne mreže po vsem svetu. Za obravnavo prekarnega dela danes je zanimiv vpogled v prehod med drugo in tretjo fazo, med ekonomskim življenjem in kapitalizmom, ki ga lahko pojasnimo s pojavom novega lika na trgu – posrednika (trgovca). Trgovci so začeli odkupovati pridelke kmetov in prodajati te pridelke v mestih. Na ta način so postali posredniki, saj so se postavili med proizvajalca (kmeta) in porabnika (meščana), lahko so diktirali cene in prodajali tam, kjer so mesta ponudila največ. Izginjati je začel javni mestni trg, pojavljati pa se je začel zasebni trg, kjer so kraljevali monopolisti.

Čedalje več problematičnih posrednikov med delavci in delodajalci

V skladu s to teorijo lahko trdimo, da je trg delovne sile v Sloveniji do aprila 2013 deloval kot javni trg, brez zasebnih posrednikov. Delodajalci so morali objavljati prosta delovna mesta na javnem Zavodu za zaposlovanje, delavci (prodajalci svoje delovne zmožnosti) pa so jih kontaktirali preko Zavoda. Statistika (na primer število prostih delovnih mest, število brezposelnih oseb, brezposelnost po regijah, panogah, izobrazbi ...)

je bila javno dostopna na spletnih straneh Zavoda ali statističnega urada. Do aprila 2013 je bila objava prostega delovnega mesta na Zavodu obvezna za vse delodajalce, po spremembi Zakona o delovnih razmerjih pa je objava postala prostovoljna. Sprememba ni zanemarljiva, saj je Statistični urad Republike Slovenije v svojem letnem poročilu za leto 2013 zabeležil, da je bilo od maja do decembra kar 44,7 % manj prijavljenih prostih delovnih mest kot v istem obdobju leta 2012. Delodajalci so še vedno obvezani, da javno objavijo prosto delovno mesto, a za javno objavo štejejo časopisi, javno dostopni prostori podjetja, spletna stran podjetja ipd. Legalizirala se je možnost, da se pojavi zasebni, bolj kapitalističen trg delovne sile, kar pa bo najbolj prizadelo ravno prekarne delavce: med ponudnika (delavca) in iskalca (delodajalca) se lahko vrine posrednik, ki bo izkoriščal delavčevo in delodajalčevo neinformiranost, saj ne bosta imela podatkov o situaciji na celotnem trgu, in prodajal delovno silo tam, kjer bodo delodajalci ponudili največ. Celo na spletni strani Facebook se je ustvarila skupina »Nudim/iščem službo«, kjer omejeno število ljudi, okoli 10.000 delavcev in delodajalcev, prodaja in kupuje delovno silo. Bolj problematične so (legalne in nelegalne) agencije za delo, migrantsko delo, *outsourcing*, študentski servisi, ki skupaj predstavljajo posamezne zasebne podtrge delovne sile. V prihodnosti lahko pričakujemo, da se bo doseg teh posrednikov samo še večal. Delavci so vse bolj prisiljeni iskati zaposlitev preko posredniških agencij in ne več samo preko javnega Zavoda. Prekarnim delavcem ne manjka le posameznih delavskih pravic v primerjavi z zaposlitvami po pogodbi za nedoločen čas, ampak se jim sistemsko onemogoča vstopiti na trg, saj se morajo prek posrednikov in zasebnega trga delovne sile boriti za to, da sploh pridejo v kontakt z delodajalcem. S tem se jih je postavilo v popolnoma podrejen položaj v odnosu do delodajalca, saj se ne le bojijo za službo, ampak brez posrednika tudi težko dobijo zanesljive informacije o stanju na trgu dela.

Klasični proletarijat je bil v preteklosti prisiljen prodajati svojo delovno zmožnost na trgu, saj je bil ločen od produkcijskih sredstev (orodij in surovin), s katerimi bi lahko sam zagnal proizvodnjo. Danes je za prekarne delavce situacija drugačna. Prevajalec ima na voljo lastno znanje jezikov, računalnik, program za urejanje besedil, slovarje in vse druge pripomočke, s katerimi opravlja svoje delo. Težava nastane, ko želi s svojo storitvijo vstopiti na trg ali spraviti svoje produkte v cirkulacijo, kjer dominirajo velike prevajalske agencije. Prekarni delavci so s tem ločeni od družbenih pogojev za produkcijo, a hkrati tudi

nimajo dostopa do socialne države, ki jo je klasični proletarijat v zahodnem svetu po drugi svetovni vojni dobil v zameno za poslušnost. V primerjavi s klasičnim proletariatom so prekarne delavci povečini visoko izobraženi, njihovi prihodki od dela pa so manjši od tega, kar verjamejo, da jim pripada. Značilnost prekarnih zaposlitev sicer ni nizko plačilo v določenem trenutku, temveč pomanjkanje podpore skupnosti, socialne države, ki bi jih ščitila v času, ko trg njihovih storitev ne potrebuje več. Prisiljeni so v tekmovanje in kratkoročne rešitve, iz tega pa izhaja tudi, da ne morejo razviti stabilne individualne in kolektivne identitete, ki bi bila osnovana na delu. V anketi, ki jo je o prekarnem delu izvedlo *Gibanje za dostojno delo in socialno družbo*, je eden od anketirancev odgovoril, da »prekerno delo daje življenju tesnobo. Strah, da ne zbolíš, ker bo izpad dohodka, nezmožnost načrtovanja prihodnosti, odvzem dostojanstva z odvzemom vseh delavskih pravic, občutek čiste izkoriščenosti. Prekerno delo daje občutek, da smisla ni«. Guy Standing v delu *The Precariat: The New Dangerous Class* opozarja, da se stabilna identiteta posameznika lahko razvije le v predvidljivem in varnem okolju, prekarne delavci pa so izpostavljeni stalni negotovosti in tesnobi, saj jim je zaradi kratkoročnih projektov in nestalnega prihodka praktično onemogočeno misliti na dolgi rok. Zaradi strahu, ki je povezan z negotovo zaposlitvijo, so prekarne delavci pripravljene delati tudi brez tistih redkih delovnih pravic, ki izhajajo iz zakonodaje, in so za preživetje pripravljene povoziti tudi druge (so)delavce. Solidarnost med delavci se je s pojavom prekarnih zaposlitev močno zamajala, saj je tradicionalna solidarnost nadomestila neoliberalna tekmovalnost. Iz prekarnega dela izhaja tudi statusna frustracija, ker je prekarnim delavcem praktično onemogočena socialna mobilnost, ali kot se je izrazil eden od anketirancev, da mu »ekonomska negotovost in nižja kvaliteta življenja v primerjavi z generacijo mojih staršev ne ugajata«.

Nejasnosti glede varne prožnosti

Septembra 2014 so stranke SMC, Desus in SD podpisale koalicijsko pogodbo. V njej je glede prekarnih zaposlitev zapisano, da se bo začela uvajati t. i. varna prožnost. Kaj točno ta varna prožnost je, ni navedeno. Izkoriščani prekarne delavec verjetno ob tej besedni zvezi najprej pomisli na visoka nadomestila in socialno varnost, ki jo imajo delavci v skandinavskih državah. Vendar pa slovenska politika ni zainteresirana za drugačen model socialne države, saj je Vesna Leskovšek v intervjuju za *Mladino* razkrila, da je v času prve vlade Janeza Janše na

Dansko odšla delegacija sindikalistov in zaposlenih na uradu za razvoj. Po tem, ko so ugotovili, da Danci v primeru brezposelnosti dobivajo visoka nadomestila, so na danski model pozabili. Podobno logiko lahko zasledimo v trenutno aktualni koalicijski pogodbi. Sicer naj bi se ustanovil odpravninski sklad, a hkrati bodo socialni transferji ostali na enaki ravni kot doslej. Z zelenimi davki in bolj učinkovitim pobiranjem davkov naj bi napolnili finančne primanjkljaje, ki bodo nastali zaradi spremembe sistema davkov. Ukinjati naj bi se namreč začela progresivna obdavčitev, ki sicer predstavlja enega od temeljev varne prožnosti. Davčna obremenitev »visoko kvalificirane delovne sile« naj bi se začela zmanjševati, torej bi se morala dvigniti obdavčitev »nizko kvalificirane delovne sile« ali pa bi denar bilo potrebno dobiti drugje. Kdo spada pod visoko kvalificirano delovno silo, v koalicijski pogodbi ni opredeljeno. Slutimo lahko, da so mišljeni tisti poklici, ki so najbolj dobičkonosni. Zapisano je tudi, da se bo koalicija zavzemala za nižanje obremenitev dela. Še več: z nižanjem prispevkov pri obremenitvi dela naj bi slovensko gospodarstvo postalo bolj konkurenčno na mednarodnih trgih. Kako bi se z ukinjanjem progresivne obdavčitve uvedlo za dostojno življenje primerna nadomestila za brezposelnost in s tem »varna prožnost«, ni čisto jasno. Še manj pa je jasno, kako bi Slovenija ohranila minimalni socialni standard. Zaenkrat, kot kaže, vlada ukinitve četrtega dohodninskega razreda še ne načrtuje, saj je predviden v Osnutku proračunskega načrta 2015, ki ga je vlada v sredini oktobra 2014 poslala na ocenjevanje v Bruselj. Vsekakor pa je z vidika (prekarnih) delavcev problematično, da so se ideje o ukinitvi progresivne obdavčitve (spet) prikradle v vladno politiko.

S projektom do sodelovanja in ozaveščanja »prekarcev«

Rešitve, ki so na voljo prekarnim delavcem, niso preproste. Izolirani posamezniki se težje soočajo z vsakdanjo situacijo na trgu kakor organizirane skupine. V zadnjem času v Sloveniji

narašča število zadrug, v katerih je vsak delavec hkrati tudi lastnik podjetja in ima zaradi tega tudi glasovalno pravico. S takšnim načinom upravljanja se v zdrugetah onemogoča okoliščanje posameznikov na račun večine, prav tako pa delavci lahko v solastništvu zadruga najdejo dodatno motivacijo za opravljanje svojega dela. Zadruga lahko za prekarne delavce vsaj do neke mere predstavlja ublažitev posledic ostrega konkurenčnega boja na trgu. Seveda pa lahko prekarnim delavcem dostojno življenje omogoči šele organiziran odpor. Denarna nadomestila za delavce v času prehodnih obdobj, ko ne dobijo zaposlitve, nekateri zagovarjajo celo univerzalni temeljni dohodek, lahko sprva predstavlja osnovno zahtevo prekarnih delavcev. Smiselna pa bi bila tudi zahteva po upoštevanju trenutno veljavne zakonodaje. *Zakon o delovnih razmerjih* namreč omogoča, da prekarni delavec lahko od delodajalca na sodišču iztoži pogodbo za nedoločen čas, če so pri njegovem delovnem procesu obstajali elementi delovnega razmerja: osebno opravljanje dela, nepretrgano opravljanje dela, za opravljeno delo je delavec dobil plačilo, delo se je opravljal pod navodili delodajalca in v organiziranem procesu delodajalca. To velja tako za avtorsko pogodbo kot tudi za samozaposlene, podjetniško pogodbo in študentsko napotnico. Dobro organizirani prekarni delavci bi morali začeti sistematično tožiti svoje delodajalce in s tem obrniti zakonodajo v svoj prid. Ker pa se večina prekarnih delavcev upravičeno boji za ohranitev službe, sodni procesi pa se lahko zelo zavlečejo, postane smiselna tudi zahteva po državnem pregonu delodajalcev, ki kršijo zakonodajo.

Na *Gibanju za dostojno delo in socialno družbo* smo zagnali projekt *Obrabi prekarne dela*, s katerim želimo ozavestiti prekarne delavce o njihovih pravicah in nasploh začeti soustvarjati podlago za njihovo organizirano združevanje. Več informacij dobite na spletni strani gibanja: www.socialna-druzba.si in na facebook strani [socialna.druzba](https://www.facebook.com/socialna.druzba) ●

JAVNI POGOVORI O KULTURNI POLITIKI V SLOVENIJI

**VSAKO 4. SREDO V MESECU
V TRUBARJEVI HIŠI LITERATURE.
NASLEDNJIČ SE SREČAMO: 26. 11. 2014 IN 28. 1. 2015**

Pogovorov, posvetov, dialoga in drugih komunikacijskih kanalov v Sloveniji res ne manjka. Idej je na marsikaterem področju veliko, manj pa je zamisli o tem, kako jih uresničevati v praksi in kaj bi to pomenilo. Tudi v kulturi je tako: idej nemalo, malo pa ukvarjanja s tem, kako od predlogov do operativnih načrtov in njihove izvedbe. V uredništvih **Pogledov** in **Razpotij** smo se odločili za obratno pot: poskušali bomo določiti nekaj ključnih problemskih točk kulturne politike v Sloveniji, z njihovo natančno opredelitvijo pa upamo, da bomo že opravili tudi del poti proti njihovim rešitvam. **Vabljeni!**

Reviji RAZPOTJA in POGLEDI